

אשל תמר (לשעבר שוהם)

הכינויים: אסנת, אבישג, פוטיפרע.
נולדה ב- 24.7.20 באנגליה, עלתה לארץ ב-1923.
גויסה להגנה לרשת הקשר ב- 1939.
גויסה לצבא הבריטי ב- 1943.
הצטרפה למוסד (עליה ד') ב-1947.

כשמשה שרת גילה בתקופת עבודתי במשרד החוץ כי רשמו אותי כילידת חו"ל – הוא כעס והורה לרשום אותי כילידת הארץ. לטענתו נולדתי בשרות המדינה שבדרך, כשאבי היה חבר ההנהלה הציונית בלונדון. משפחתי הגיעה ארצה ב-1882 ואמי הייתה כבר ילידת הארץ. בסופו של דבר עפ"י הביוגרפיה הרשמית שלי כלל לא נולדתי ושם כתוב: משפחתי הגיעה לישראל ב-1882 והיא גדלה בחיפה וכו' וכו'. כשאני נשאלת אני אומרת ילידת הארץ. אך מכיוון שהדרכון הבריטי שלי היה גורם חשוב בתפקיד – לא העלמתי זאת.

הזיכרונות

גדלתי בחיפה ולמדתי בביה"ס הריאלי והייתי בצופי ים. חלומי היה להיות מלח בצי הסוחר העברי. גויסתי ל"הגנה" בגיל 14 שרתי תחילה כמקשרת ואחר כך כאתנית (סמפור, דגלים והליוגרף). כשלמדתי באוניברסיטה העברית בתקופת המאורעות הייתי יוצאת בלילות לעטרות ולנווה יעקב לשמור על הקשר עם ירושלים באיתות. בלילות אחרים הייתי יוצאת לשמירה בעמדות בשכונות הגבול של ירושלים והייתי גם המקשרת בעליה לקיבוץ "מעלה החמישה". נסעתי לאנגליה להשתלם בלימודי מחלות צמחים, אך עם פרוץ מלה"ע ה-II בראשית ספטמבר 1939, גויסתי ע"י ה"הגנה" כגדעונית' בתחנת האלחוט שעמדו להקים בלונדון. זאת לא מעט בגלל הדרכון הבריטי שהיה לי – לא נחשבתי לזרה ולא היה עלי פיקוח כמו על בעלי דרכון פלסטיני (ארץ ישראל).

מאחר שכל הלימודים הקשורים במעבדות הועברו מלונדון בגלל ההפצצות, נאמר לי שעלי להחליף את מקצוע לימודי ע"מ לשמור על הכיסוי כסטודנטית. למדתי ערבית, איסלאם ולימודי המזרח התיכון. מדריך נשלח מהארץ ללמד אותי ועוד בחור נוסף את המקצוע [אלחוטנות]. ידענו מורס, אבל לא אלחוט. הכוונה הייתה להקים תחנה קולטת ומשדרת, אולם כל המכשירים המתאימים למטרה זו הופקעו בחנויות ובבתים פרטיים ע"י השלטונות למען המאמץ המלחמתי. ישראל דוסטרובסקי (היום פרופסור במכון וייצמן) למד אז באנגליה ובעזרתו ניסינו לבנות מכשיר. אך גם כאן כל הפריטים שנזקקו להם לא ניתנו לקניה. לא נותר לנו אלא לחפש מכשיר קיים בחנויות – ואכן גילינו רדיו אזרחי רהיט גדול ומסורבל שבמקרה היה בו התדר המבוקש. סוכם שנסתפק בקליטה ולא נשדר. בדיעבד זה היה מזל גדול כי אחרת היו מגלים אותנו מיד. קיימנו את הקשר בין המחלקה המדינית של הסוכנות בארץ והנהלה הציונית בלונדון. לאחר זמן קצר נשארתי יחידה בתחנה. עמדתי בקשר עם שמחה אביזוהר מהוועד הפועל של ההסתדרות. עבדנו לפי שיטת החמישיות בצופן לפי ספר מוסכם מראש. בגוף ההוראות שנקלטו ניתנו הוראות באיזה נוסח להשתמש במברקים גלויים כדי להעביר חוות דעת על השאלות שנשאלו במברק המוצפן.

כל לילה בשעה 11:00 התחילו השידורים. המכשיר היה בדירתו מאחר שהמכשיר לא היה משוכלל ולא התאים לצרכינו הקליטה הייתה קשה ביותר. הגדרתי את הצפופים כ"קריאת תרנגול בליל סערה על חוף ים גועש". יש לזכור שזאת הייתה תקופת ההפצצות האוויריות על לונדון. כל לילה הייתי יושבת שעות על יד המכשיר וכשהיו הפצצות קשות, הייתי מגינה על פני בכרית כדי לא להיפצע. לא פעם מבנים מסביבי נהרסו אך אף פעם לא ירדתי למקלט. מקום מגורי צריך היה להיות במקום גבוה בלונדון להקל על הקליטה. כשנאלצתי לשנות דירה מצאתי בית מתאים, אבל שכר הדירה היה גבוה

ובקשתי שהות של יום על מנת לקבל אישור על הסכום הנדרש. כשחזרתי למחרת, לא מצאתי את הבית - הוא נהרס כליל בהפצצת הלילה.

משה (שרתוק) שרת היה מגיע ללונדון וטיפל במיוחד בנושא הגיוס לצבא הבריטי והקמת הבריגדה העברית. בקשתי אותו שיפעל למעני בארץ על מנת שישחררוני מתפקידי ע"מ שאוכל גם אני להתגייס. כל בקשותי נדחו בארץ, עד שלבסוף הם היתנו את הסכמתם בתנאי שאכשיר מחליף או מחליפה מתאימים. מצאתי את שולמית ארלוזורוב שהייתה בלונדון - ואחרי תקופה בה עבדנו יחד היא קבלה את התפקיד ממני ואחר כך הצטרפו אליה חברים נוספים. התגייסתי לצבא הבריטי בחורף 1943. צוידתי בחילופי מכתבים בין משה שרת ומשרד המלחמה הבריטי שיאפשרו לפלסטינאים השוהים באנגליה להתגייס לצבא הבריטי ולהצטרף ליחידות הפלסטינאיות. (כך נקראנו אז, אך כשקראו לערבי פלסטינאי הוא היה מתקן ואומר "לא נכון אני ערבי"). לרוע מזלי שכחנו שהייתי נתינה בריטית והצבא לא הסכים לכבד הנחיה זו לגבי. שרתתי כנהגת בסקוטלנד וקיוויתי להישלח ככזו למזרח התיכון. נאמר לי בפירוש ששם הנהגות הן "נייטיבס" ולא אוכל להישלח כנהגת. הסכמתי לכל תפקיד שהו והפור נפל על מזכירות. לאחר קורס בלונדון הייתי משוכנעת שהגאולה קרובה, אך דרכי הצבא נפלאות הן. נשלחתי לתפקיד סודי במשרד המלחמה בלונדון וכשנדרשתי לחתום על התחייבות שלא אעזוב את האיים הבריטיים לפחות שלוש שנים סירבתי לחתום וביקשתי שיעמידו אותי לדין צבאי. לאחר שהסברתי למפקדת היחידה את רקע סירובי החליטה לעזור לי. היא הושיבה אותי קרוב אליה והדריכה אותי איך עלי לנהוג כאשר כעבור יומיים תגיע ליחידה בת משפחת המלוכה לביקור רשמי. במקרה כזה כל חייל לדרוש פגישה אישית ולהציג את קובלנתו. הביקור התקיים - אני הגשתי בקצרה ביותר את טענתי והיא שלחה את השליש לקבל את התמונה המלאה. תוך עשרה ימים שוחררתי ממשרד המלחמה ותוך זמן קצר הועברתי למחנה מעבר (טרנזיט) לשילוח לחו"ל.

הגעתי לקהיר באוגוסט 1944 לאחר נסיעה של שלושה שבועות בשיירת אניות. בקהיר הפכתי לסמלת חינוך - אחראית על הקמת ספריות חינוכיות במחנות הצבאיים מערבה מתעלת סואץ. בהסכם בין הסוכנות היהודית והצבא הבריטי היה מספר קטן של חיילים ששוחררו מסיבות שונות מחלק מתפקידיהם הצבאיים על מנת לעבוד עבור הסוכנות היהודית. אני עבדתי בצבא עד הצהריים - ואחרי הצהריים עבדתי עם לוי אברהמי - נציג "ההגנה" במצרים. תפקידינו היו מגוונים: הברחת שליחי עליה ו"בריחה" לאירופה ולצפון אפריקה במדים ועם מסמכי הצבא הבריטי, העברת נשק, איסוף ידיעות, העברת הוראות ליחידות השונות וכו'. יהודה ארזי למשל הוברח על ידנו במדי חיל האוויר הפולני [לאיטליה].

בסוף שנת 1945 עברתי לפי בקשתי לירושלים במסגרת שרותי הצבאי. כאן הייתי עצמאית לחלוטין ואחראית להקמת אותן הספריות מזרחה מתעלת סואץ. בתקופה זו הייתה מתיחות רבה בירושלים. כשהיו מכריזים על עוצר הייתי חותמת לעצמי פס ויוצאת אל ביתו של מפקד ההגנה או אל ביתו של משה שרת ומשמשת מקשרת ביניהם או אל מפקדים אחרים שנשלחתי אליהם. הם היו מנותקים ולא יכלו לשוחח בטלפון כי הייתה האזנה של הבריטים ושל הערבים. בקשתי להשתחרר מהצבא - הקצין האחראי לא הסכים ואז השתמשתי בזכות החייל להכין עצמו לשחרור. לקחתי חופשה ללא תשלום והשתתפתי בקורס 'גדעונים' בג'וערה. בגלל "השבת השחורה" נאלצתי להפסיק את הקורס, כי הודיעו לי שהמשרה הצבאית מחפשת אותי וחזרתי בדרך לא דרך למחנה בירושלים. לבסוף הסכימו לשחררני בתנאי שאסע להשתחרר באנגליה מקום התגייסותי. תבעתי להשתחרר בארץ והדבר ארך חדשים רבים עד שניתן האישור. באותו זמן בן גוריון וסנה היו בפאריס ויאן, שהיה אחראי על הקשר ב"הגנה", לחץ עלי לנסוע לפאריס ולעבוד אתם שם. אני סירבתי כי טענתי שאחרי כל כך הרבה שנים בחו"ל אני זכאית להישאר בארץ ואעשה כל תפקיד שיוטל עלי. האמת היא שמסיבה זו סירבתי להשתחרר באנגליה מחשש שלא יאפשרו לי אנשינו לחזור לארץ כשאהיה כבר באירופה. באותה תקופה דוד שאלתיאל היה אחראי על הש"י (שרות הידיעות של ההגנה) והוא ביקש שעם שחרורי אתגייס לעבוד בש"י בירושלים. מצאתי עצמי בפני ברור (כמעט משפט צבאי) בפני הרמ"א שהיה אז זאב שפר ולשמחתי פסק הדין היה שאשאר בארץ ואעבוד לפחות שנה בש"י.

התחלתי ביוני '46 כאחראית על הש"י המדיני והצבאי בירושלים - עוד לפני שקבלתי שחרור רשמי מהצבא הבריטי. עבודתי הייתה מרתקת וקשה ביותר. נקודת השיא הייתה הפעילות מסביב לוועדת

הא"ם (UNSCOP) שעשתה בארץ והמליצה על תוכנית החלוקה. הקמתי מערכת מסועפת של מודיעים מצותתים לשיחות טלפון מאחי קרעי מסמכים וספקי חומר מגוון בדרגים שונים. לאחר עיבוד החומר בלילה - סיפקתי מדי בוקר את החומר לדרג המדיני. ידענו בדיוק מה קורה ובהתאם יכולנו להשפיע על המהלכים. למחרת [החלטת] ה-29 בנובמבר נסעתי מוקדם בבוקר לפני שהתחילו היריות על האוטובוסים לתל אביב בקשר להצעה שאצטרף למשלחת ה"הגנה" בארה"ב. לא יכולתי לחזור לירושלים ובינתיים קבלתי על עצמי לטפל בעיתונאים זרים שהגיעו ארצה לכסות את האירועים וכן לספק חומר הסברה למשלחת ה"הגנה" בארה"ב. מצאתי עצמי לפתע צנזורית של צילומי עיתונאים זרים – תפקידי היה למנוע הפצת תמונות שיכלו להסגיר סודות או לאפשר זיהוי (הבריטים עדיין שלטו בארץ).

כעבור חודש נקראתי אל בן גוריון בבית האדום בת"א ששימש כמפקדה הראשית של ה"הגנה". הוסבר לי שיש דחיפות לנצל את הדרכון הבריטי שלי ועלי לצאת מיד לאירופה ולחפש שם את אליעזר קפלן (גזבר הסוכנות) ולהעביר לו אינפורמציה מעודכנת לגבי צרכי רכישת נשק. לא הייתה כתובת ולא הייתה אפשרות לטלפן לירושלים ולקבל את הפרטים הדרושים כי היו האזנות. ישראל גלילי מסר לי את פרטי הבקשות. מטוס פייפר קטן הסיע אותי משדה דב בתל אביב וזרק אותי ממש למרכז שדה התעופה בלוד – כי היה צריך מיד לברוח משם. מצאתי את אליעזר קפלן בג'נבה – אך שאול אביגור ארב לי והודיעו לי בשמו כי לא אוכל לחזור ארצה לפני שאפגוש אותו בפאריס. לאחר שיחה ארוכה תוך הליכה ברחובות פאריס כדי שחלילה לא יוכלו להאזין לנו הוא שכנע אותי שלא אסע לארה"ב וכי חשוב יותר שאצטרף לשולמית ארלוזורוב במרסיי. תפקידי היה לקבל ממנה את האחריות לניהול עליה ד' שהוא ענף מסובך מאד ולא ידוע עליו הרבה, לא מעט בגלל הרגישות הרבה הכרוכה בו.

הרקע לראשיתה של עליה ד' הוא בשני מישורים. הראשון היה הצורך להחזיר חיילים מהבריגדה ויחידות אחרות בצבא הבריטי שנשארו באירופה לעבוד בעליה הבלתי ליגלית וב"בריחה". את מסמכיהם ומדיהם הם העבירו ל"כפילים" מבין פליטי אירופה שנסעו בזהותם המושאלת לארץ. כשרצו לחזור ארצה צריך היה לצייד אותם בתעודות חדשות והוקמה מערכת עם מעבדה משוכללת שמקומה היה באחד מפרברי מרסיי. המישור השני קשור במעפילי האנייה "אקסודוס" (יציאת אירופה) שגורשו לגרמניה והובטח להם שיוחזרו ישר ארצה מבלי להישלח לקפריסין. נוסף על אלה ציידה מערכת זו גם את פעילי העלייה והפלי"ם בתעודות מתאימות בצאתם לשליחויות באירופה. במעבדה זו הכנו גם את תעודות המשלוח של "תותחי דגניה"¹. השיטה הייתה מבוססת על התיאוריה שרבים מתושבי הארץ נסעו לבקר את משפחותיהם בחו"ל לפני המלחמה, נתקעו שם ורק עתה יכולים לחזור והם היו זכאים לוויזה של "תושב חוזר". יש לזכור שמדובר בתקופת שלטון המנדט ויהודים יכלו להגיע רק עם סרטיפיקטים. בהגיע טרנספורט למרסיי היו אנשינו מחכים לבאים ומראיינים כל אחד. מילאו שאלונים עם פרטים אישיים, תאור האיש גובה וצבע עיניים ושיער, שפות בהן דובר, קרובי משפחה בטרנספורט וכמובן גם צילום במקום. כל אחד נשלח לאחד מהמחנות בסביבות מרסיי שנוהלו על ידי חברי ההגנה.

תפקידנו היה להעניק לעקורים זהות חדשה של תושב חוזר ולהקים משפחה מלאכותית המבוססת על גיל שפות וארץ מוצא. לזוג צירפנו גם יתומים שנאספו ברחבי אירופה ורוכזו במוסדות מיוחדים בצרפת. כמובן שצריך היה להבטיח של"הורים" תהיה שפה משותפת עם הילד. המשפחה צוידה בדרכון אחד. חלק מהדרכונים היו מזויפים והודפסו בשבילנו. חלקם היו אמיתיים, אך החלפנו תמונות ושינינו תיאור. בכל דרכון הטבענו ויזה מאחת הקונסוליות הבריטיות ברחבי העולם. היה לנו רישום של קונסוליות ושמות הקונסולים, העתקי החותמות, מספרים סידוריים וכו'. מדי יום היו מגיעים מפקדי מחנות בהם שהו המעפילים כדי לקבל את רשימת האנשים אשר יהיה צורך להוציאם לנסיעה. המאושרים היו מובאים בלילה לנקודת הריכוז במחנה "סנט ג'רום" בו התבצעו כל עבודת עלייה "ד". לא פעם היו פורצות שערוריות עם אנשים שלא נכללו ברשימה ותבעו בקולי קולות שיקדימו את צאתם. הכנסנו את המיועדים לנסיעה לאולם סגור וכאן הם קיבלו מאתנו הדרכה לגבי הזהות החדשה והסיפור האישי החדש שלהם. כן נערך חיפוש בחפציהם על מנת שלא ישארו סימנים מרשיעים מזהותם האמיתית.

¹. הכוונה לחמשת תותחי ה-65 מ"מ שיהודה ארזי רכש וחלקם הוחשו להגנת דגניה במאי 1948 [י. ב-צ].

כל אחד קיבל כתובת בארץ שעליו לשנן לעצמו ששם היה גר, מספרי אוטובוס לכתובת זו ואינפורמציה בסיסית שיוכל לענות לשאלות הבריטים. בדרך כלל אנשינו בארץ היו גם כן בין מקבלי פניהם וכולם ירדו אל החוף בחיפה ללא תקלה. בלילה היינו מסייעים אותם במכוניות משא לממלים קטנים בסביבה בעיקר ל-La Ciota. מטבע הדברים בגלל אופי ההכנה המסובכת לא דובר על משלוח אלפים כל פעם. אולם לקראת צאת הבריטים ב-14 במאי נדרשנו להוציא אנייה עם 1,000 איש. המשימה בוצעה – אך זכורני שלא ישנתי שבוע ימים וחייתי על נובידרין, תרופה המונעת שינה (היום היא אסורה לשימוש). לאחר הכרזת המדינה וכניסת מדינות ערב למלחמה הוטל אמברגו על כניסת צעירים בגיל צבא לארץ. היה צורך דחוף להעביר לארץ מתנדבים בעיקר מומחים צבאיים בשטחים שונים וכן טייסים. התקבצו אצלנו אנשי מח"ל (מתנדבי חוף לארץ) מכל העולם והצלחנו למצוא חברת מטוסים פרטית של דרום אפריקאי, שהסכים להטיס את אנשינו משדה תעופה קטן על יד מרסיי לשדה תעופה קטן ליד חיפה. בקיץ '48 לאחר הפוגרום ביהודים בעוג'דה – עיר על גבול מרוקו-אלג'יר נתבקשתי על ידי אפרים בן חיים להגיע לאלג'יר לעזור לפתוח ערוץ מעבר ליהודי מרוקו דרך אלג'יר. שהיתי שם שבועיים וקבענו סידורים מתאימים באורן (Oran), שהייתה עיר חוף קרובה לגבול ומשם היו מפליגים למרסיי.

בשלב זה ביקשתי להשתחרר ולחזור ארצה. לא חסרו הצעות "עבודה" עבורי – להישאר במרסיי כקונסול ראשון להישלח לעיראק, להודו וכו'. לא שוחררתי אבל הירשו לי חופשה קצרה בארץ. השארתי את חפצי במרסיי. נסעתי לרומא – ושם בבטן אחד ממטוסי התובלה שהעבירו לארץ את המסרשמיטים קבלתי טרמפ לארץ ונחתתי בשדה התעופה הקטן ליד חיפה. לפני עלייתי למטוס צייד אותי יוסף ברפל (שהיה אז האחראי על 'המוסד לעליה' באירופה) בפתק, השמור אתי בכתב ידו ומטרתו למנוע מהמשטרה הצבאית לאסרני וזה נוסחו:

"לכל מאן דבאי - 14.9.1948

החברה תמר שוהם העובדת במוסד לעליה בחו"ל
 נוסעת לביקור קצר ארצה. נא לעזור לה בסידוריה
 ולא לעשות לה קשיים בביקורה. היא זכאית לתנועה חופשית.
 את התעודה הזו עליה להחליף תוך שני ימים בתעודה רשמית
 מהשלטונות המתאימים.

על החתום: י. ברפל "

כמה נאיביים היו אנשינו – קשה להניח ששוטר צבאי היה מתחשב בפתק זה. הצלחתי להישאר בארץ. אנו חיים במעגלים. אוניות וספינות נשארו קרובות לליבי. אחרי צאתי לגמלאות כיהנתי 12 שנים כדירקטורית מטעם הציבור בחברה הלאומית לאספקת פחם והייתי, מה הפלא, יו"ר הוועדה לספנות.